

Krajina jako společné dílo našeho hospodaření a přírody

Josef Fanta, Petr Petřík, Jana Macková

Krajina je prostor, ve kterém průběžně probíhá množství společensky nezbytných činností. V krajině žijeme, pracujeme, cestujeme, relaxujeme; krajina nám poskytuje obživu i zábavu. V zájmu jejího trvale udržitelného fungování je nutné tyto činnosti koordinovat, aby se navzájem doplňovaly, a nevylučovaly. Je známo z historie, že bez účinné koordinace dochází vždy k negativním dopadům na životní prostředí; přitom krajina je jednou z nejdůležitějších součástí životního prostředí.

Krajina České republiky je takovým jednostranným tlakům vystavena již od padesátých let minulého století. Vyvlastnění zemědělské půdy totalitním režimem zahájilo nejen proces likvidace selského stavu jako politické složky společnosti, ale také vytvořilo podmínky pro rozčlenění krajiny do navzájem nesouvisejících částí, s nimiž mohl totalitní režim libovolně manipulovat. Krajina byla degradována na výrobní, těžební, zemědělské, sídelní prostory bez vzájemných souvislostí. Stejným směrem pokračoval bohužel i vývoj po listopadu 1989. Ten vytvořil sice formální politické podmínky pro obnovu vlastnictví zemědělské půdy, ale dostatečné podmínky pro obnovu faktického hospodaření na bázi vlastnictví půdy nevznikly.

Důsledky tohoto vývoje pro českou krajinu jsou mimořádně nepříznivé, jak dokládá mnoho příspěvků v této publikaci. Náš model využívání krajiny bez ohledu na její přírodní podmínky je v Evropě zcela ojedinělý a hrozí nebezpečí, že s postupem klimatické změny se výše uvedené (a další dosud skryté) negativní jevy projeví na zemědělské půdě, v lesnictví a vodním režimu v krajině v ještě větším měřítku než dosud. Je na čase situaci řešit. Řešení nemohou být pouze půdoznalecká, lesnická či vodo hospodářská. Musí být i krajinářská a politická.

V této publikaci vás chceme seznámit s informacemi získanými při **výzkumu krajiny a udržitelném hospodaření v krajině**. Představujeme příklady výzkumu a jejich propojení na rozhodovací úroveň v jednotlivých sektorech. V úvodních příspěvcích vám ukážeme, jak lze různě klasifikovat a měřit krajinu a jaké služby nám přináší. Pro vybrané oblasti dále uvádíme SWOT analýzy, tzn. přehled současného stavu (slabé a silné stránky), míry ohrožení a příležitostí pro další fungování. Vybrali jsme pro vás informace o využívání půd v zemědělství, o hospodaření (současném

i přírodě blízkém) v lesích, o problematice vody, o narušené krajině a její obnově, o ochraně přírody a krajinném plánování, na jejichž sepsání se přímo podílelo 61 pracovníků z 19 převážně vědeckých institucí. Na závěr shrnujeme stav naší krajiny a hospodaření v ní v návaznosti na klimatické změny a spolu s doporučením pro politiky a veřejnou správu.

Přejeme příjemné počtení v krásném prostředí.

Editoři

Typologie krajiny České republiky

Dušan Romportl

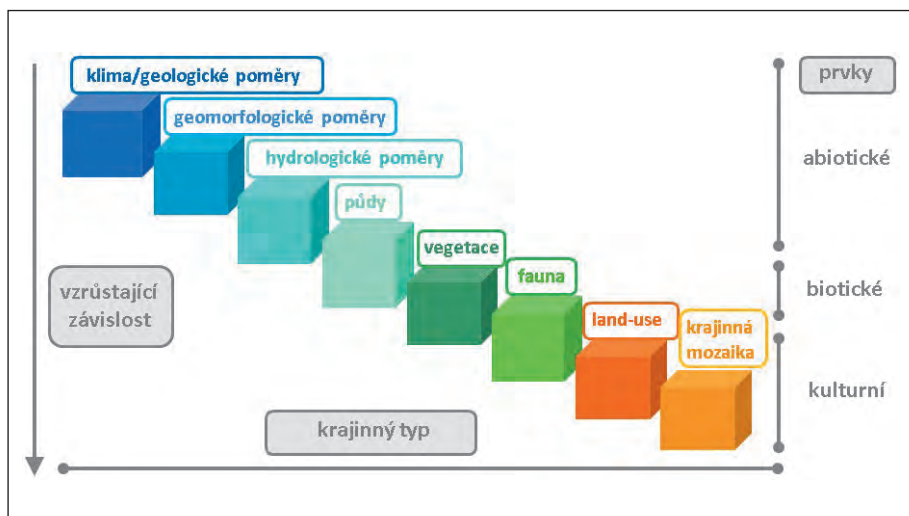
Krajiny střední Evropy procházejí dynamickým vývojem akcelerovaným v posledních dekádách jak přírodními vlivy (zejm. klimatickou změnou), tak společenskými i politickými událostmi (např. pád totality) a prostředím (společná zemědělská a dotační politika). Projevy těchto změn se však zásadně liší v různých typech krajín, ať už z pohledu jejich funkce a intenzity využití nebo právě přírodních podmínek. Stejný proces krajinné změny (např. rozsáhlé zatravňování orné půdy v devadesátých letech) bude mít rozdílné projevy ve fungování ekosystémů a celých krajín, pokud se bude odehrávat v podhorských či vrchovinných polohách nebo v širokých nivách velkých řek. Už jen z těchto důvodů se jeví jako účelné rozčlenit studované území do prostorových jednotek; co nejvíce homogenních dle odpovídajících podmínek prostředí.

Každou krajinu sice dokážeme snadno popsat na základě jednotlivých charakteristik klimatu, reliéfu, půdních poměrů nebo způsobu využití krajiny člověkem, ovšem syntéza všech těchto vlastností představuje o poznání složitější úkol. Jeho řešení se věnuje jedno z ústředních témat krajinné ekologie – **typologie krajiny**. Vymezení konkrétních krajinných typů využívá v zásadě tří možných přístupů – holistického, expertního nebo kvantitativního. **Holistické pojetí** odráží celostní vnímání krajiny a zdůrazňuje její nedělitelnost, **expertní přístup** vyzdvihuje nedocenitelnou zkušenost odborníků či uživatelů krajiny a konečně **kvantitativní typologie** klade důraz na opakovatelnost vymezení krajinných jednotek a minimalizaci subjektivního faktoru.

V řadě geografických či environmentálních disciplín se vcelku běžně setkáváme s různými klasifikacemi krajiny dle dílčích podmínek prostředí. Známé jsou např. typizace reliéfu, bioregiony či klimatické oblasti. Komplexní typologické jednotky zohledňující souhrnně všechny podstatné krajinné prvky a struktury vznikají mnohem méně často. Některé příklady expertních typologií přírodních i kulturních krajín nalezneme v Atlasu krajiny České republiky (Hrnčiarová a kol. 2009). Využívaným výstupem vícerozměrné klasifikace krajiny je studie Chumana a Romportla (2010) založená na shlukové analýze nejdůležitějších krajinných proměnných. Další recentní typologie využívá inovativního přístupu objektivně orientované analýzy obrazu (Romportl a kol. 2013). Díky možnosti doplňování aktuálních dat o krajinném pokryvu i o dalších dynamických složkách krajiny tak metoda umožňuje pravidelné aktualizace hodnocení stavu a vývoje krajiny ve sledovaném území.

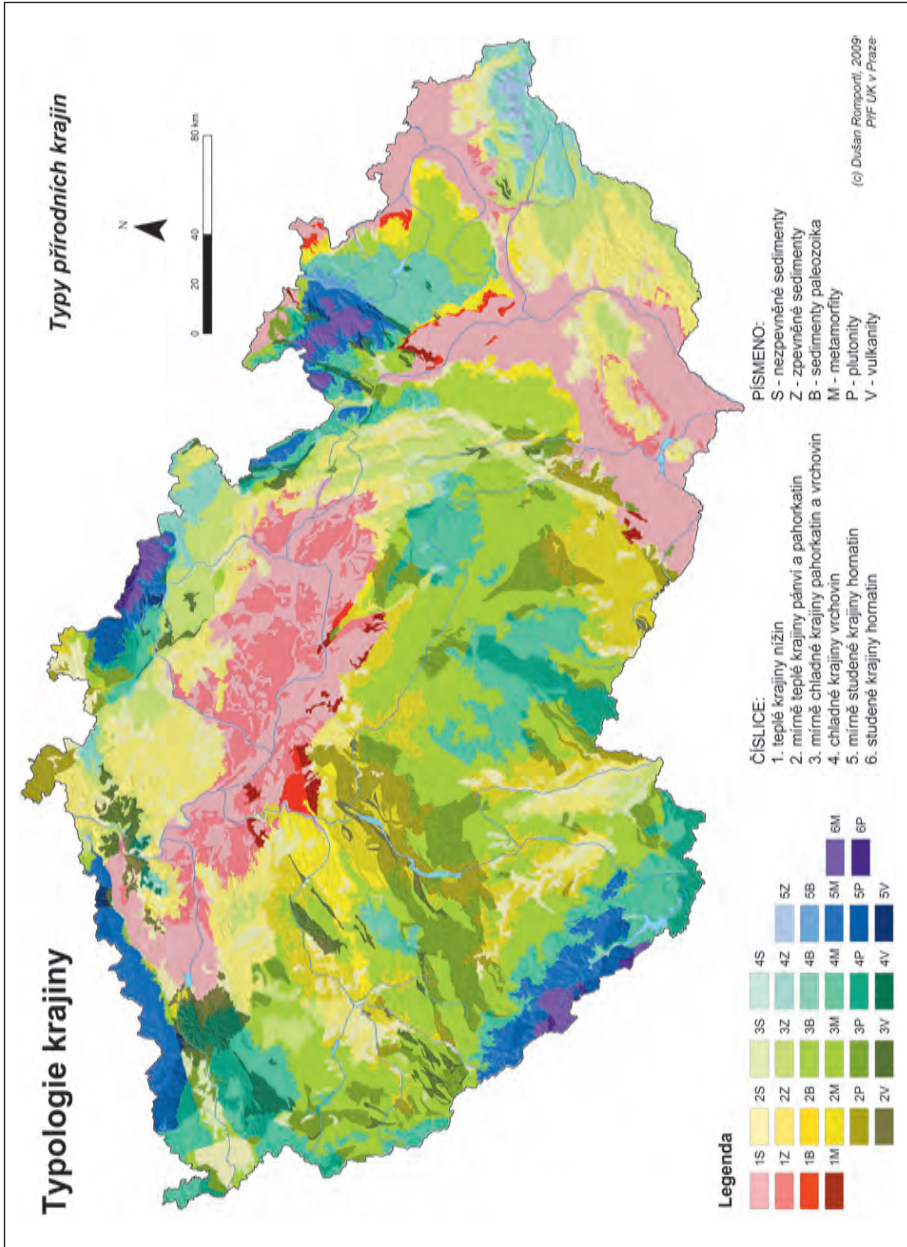
Metodický postup vymezení krajinných typů sestává z několika navazujících kroků:

- 1. Výběr a předzpracování vstupních dat o krajině** – pro potřeby vytvoření typologie krajiny České republiky byly vybrány označené vstupní vrstvy (obr. 1).

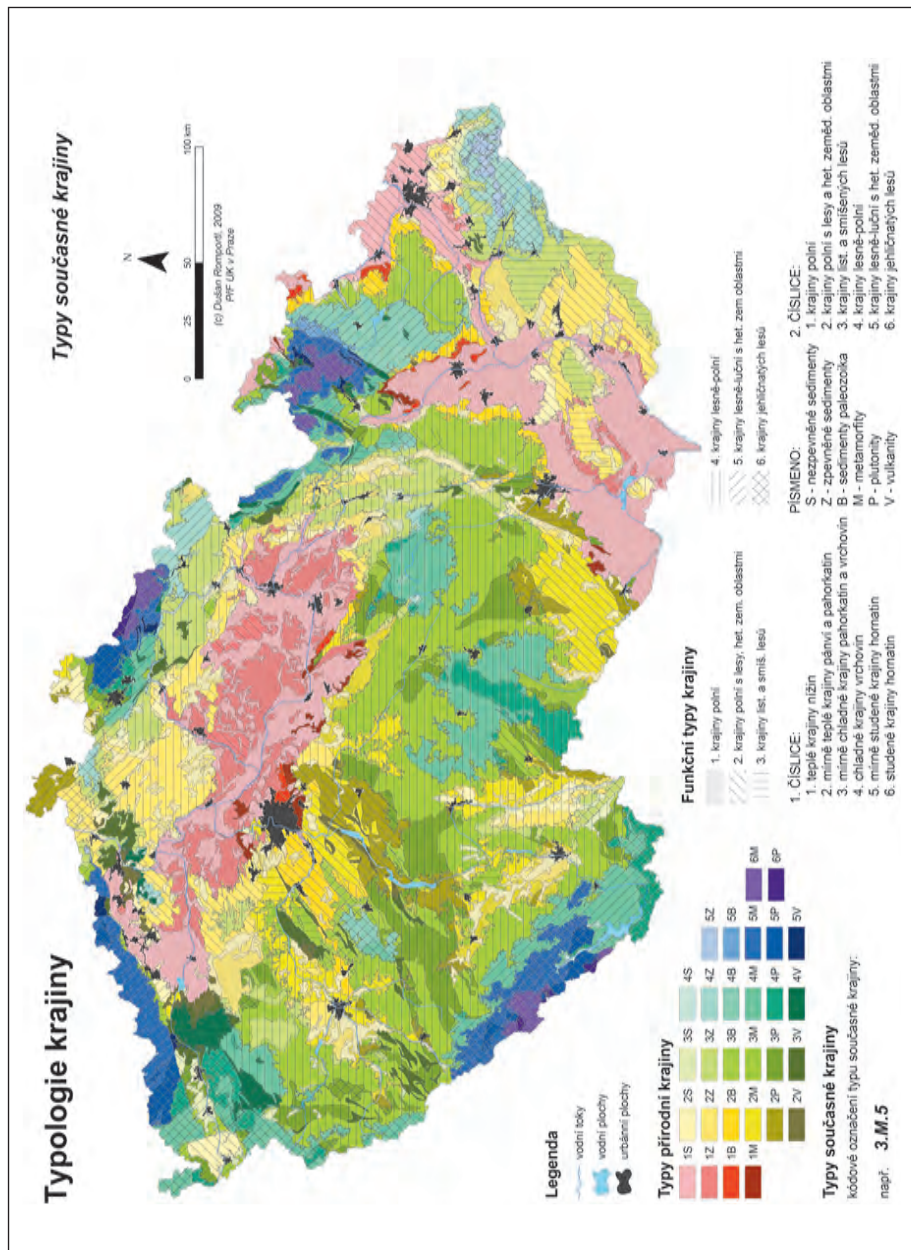

Obr. 1 Hierarchická závislost krajinných složek (upraveno podle Múchera a kol. 2003)

- 2. Segmentace typů přírodních krajin** – na základě syntézy průměrné roční teploty, nadmořské výšky, sklonu reliéfu a geologických poměrů byly vymezeny přírodní typy krajiny (obr. 2).
- 3. Vymezení typů současné krajiny** – posledním krokem typologie krajiny je zahrnutí informace o funkčním využití krajiny člověkem (obr. 3). V rámci stávajících jednotek přírodního pozadí bylo zhodnoceno zastoupení tříd krajinného pokryvu a byly analyzovány převažující krajinné funkce. Syntézou informací o přírodních poměrech a funkčním využití prostorových jednotek byly definovány typy současné krajiny našeho státu.

Obř. 2 Typy přírodních krajín odraŕející základní gradienty klimatu, reliéfu a geologických poměrů

Obr. 3 Typy současné krajiny

Krajinné typy vymezené uvedeným postupem představují **základní prostorový rámec pro hodnocení procesů**, které se v krajině České republiky odehrávají. Analýzy předpokládaných dopadů klimatické změny nebo stanovení potenciálu adaptačních opatření je vždy nutné vztahovat ke konkrétním podmínkám prostředí, jež se odrážejí právě v souhrnném hodnocení krajinného typu. Jejich vymezení na třech hierarchických úrovních (*typy přírodní krajiny*, *funkční typy krajiny* a *komplexní typy současné krajiny*) tak umožňuje ideální hodnotící rámec.

